

POLITICAL INSTITUTIONS AND SOCIO-POLITICAL PROCESSES

Наталя Горло, к. і. н.

Запорізький національний університет, Україна

ІРЕДЕНТИЗМ ЯК ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС: ПЕРЕДУМОВИ І ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ

Natalia Horlo, PhD in History

Zaporizhzhia National University, Ukraine

IRREDENTISM AS THE ETHNOPOLITICAL PROCESS: PRECONDITIONS AND REASONS FOR EMERGENCE

The author considers irredentism as a set of strategies and actions of a kin state and kin groups aimed at their merging in one political organism. The purpose of the paper is to determine the preconditions and reasons for the emergence of irredentism. The precondition of irredentism, which creates the basis for its appearance, is the existence of separate peoples. The role of cultural factors in the emergence of irredentism, including language, common customs, traditions, general ideas about the past and religion, were analyzed. It is proved that the political reasons are related to the actions of the irredentist state, which often acts as the initiator of the policy of irredentism. It is shown that the thesis on the protection of the interests of related ethnic groups may disguise the expansionist aspirations that rely on the project of the rebirth of the Great State. A polyethnic state can stimulate the emergence of irredentist attitudes in national minorities in case of neglecting their interests and discrimination in various spheres of public life.

Keywords: irredentism, the policy of irredentism, national minorities, kin state, polyethnic state, ethnopolitical process, Great State.

Визначальний вплив етнічного чинника на сучасні суспільно-політичні процеси є беззаперечним фактом, свідченням чого є повсюдне поширення процесів політизації етнічності і етнізації політики. Етнічні групи політизуються, прагнучи захистити власну ідентичність, а сучасні держави, приймаючи важливі для суспільства рішення, намагаються врахувати роль етнічності. І політизація етнічності, і етнізація політики мають місце у ході реалізації іредентизму як політичного курсу, спрямованого на об'єднання груп розділеного народу в межах однієї держави. Поява іредентизму співпадає з «епохою націоналізму» (XIX ст.), яка породила розвиток численних національно-визвольних рухів, що призвели до утворення національних держав. За час існування іредентизм трансформувався з суто об'єднаної політики в експансіоністську, яка проводиться з порушенням норм міжнародного права, і у сучасному світі він найчастіше проявляється саме як «політика іредентизму», тобто як певний політичний проект, змістовне наповнення якого забезпечують політики і інтелектуальна еліта, а радикально налаштовані політичні сили намагаються втілити у життя. Заслугове на увагу питання про підстави проведення такої політики, а також аргументація, яка розробляється іредентистськими державами.

Іредентизм викликає посилену увагу з боку науковців, адже цей етнополітичний процес можна спостерігати у різних куточках світу, причому кожен його випадок буде мати деякі особливості, які відрізняють його від інших, як, наприклад, «курдський стиль іредентизму»¹. В іредентизмі поєднані і раціональні моменти, які проявляються у цілеспрямованих діях політичних акторів, і ірраціональні, обумовлені виразною дією етнічного чинника, який робить іредентистську

¹ Saideman, S.M., Ayres, Y.R. (2000). Determining the Causes of Irredentism: Logit Analyses of Minorities of Risk Data from the 1980s and 1990s. *The Journal of Politics*, vol. 62, №4, 1127.

риторику емоційно забарвленою. Дж. Фюзесі вірно зауважує, що «іредентизм заворожує», адже небагато інших етнонаціональних рухів викликають такі пристрасті і таку готовність до самопожертви¹. Проблеми іредентизму присвячені праці Т. Амбросіо, Р. Бараш, Дж. Гоксека, Д. Горовіца, Дж. Ландау, Д. Мейлла, Є. Рябініна, С. Сайдмана, Н. Чейзен, Д. Ягсиоглу та багатьох інших науковців. Дослідники аналізують статус суб'єктів іредентизму, цілі, які вони переслідують, аналізують шляхи вирішення іредентистських міждержавних конфліктів; досить поширеним у наукових працях є застосування методу case study – вивчення окремих випадків. Однак, на нашу думку, більшою мірою вектор уваги схиляється у бік вивчення наслідків іредентизму, аніж на розкриття його причин. Тому важливе питання щодо природи іредентизму не можна вважати вичерпаним, існуючі уявлення про даний вид етнополітичного процесу вимагають доповнення, адже сучасні випадки реалізації політики іредентизму надають новий емпіричний матеріал для осмислення. Мета статті полягає в аналізі передумов і причин виникнення іредентизму як етнополітичного процесу, що сприятиме кращому розумінню сутності іредентизму.

Вважаємо за доцільне розглядати іредентизм саме як етнополітичний процес, тобто як динаміку етнополітичних явищ чи взаємодій, що вказує на тривалість та повторюваність². Іредентизм постає як сукупність стратегій і дій іредентистської держави (kin-state – «спорідненої держави») і іреденти – національної меншини у складі поліетнічної держави, яка прагне увійти до складу сусідньої держави на основі етнічної і/чи культурної спорідненості. Дж. Фюзесі наголошує на важливості критеріїв взаємності й одночасності, адже без цього іредентизм не існує. Взаємність дозволяє відмежувати іредентизм від проявів територіальної експансії, «забарвленої» націоналістичною риторикою, або від диверсійної війни³. Без «взаємності» з боку іредентистської держави виникає феномен «осиротілих іредент», які позбавлені «батьківської» підтримки і з часом починають змінювати свої вимоги у бік автономії чи сецесіонізму. Одночасність засвідчує обопільне бажання іредент і споріднених держав об'єднатися, і, як тільки обидва учасники переслідують одну й ту ж мету одночасно, виникає іредентизм. Третім учасником іредентистської взаємодії неминуче стає поліетнічна держава, яка може втратити частину своєї території внаслідок реалізації іредентистського проекту, тому вона зацікавлена у попередженні виникнення іредентистських настроїв з боку меншин. Дії поліетнічної держави (наприклад, неефективна етнополітика) формують фон, на якому можлива активізація іредентистських прагнень з боку меншин.

На нашу думку, доцільно виділяти передумови і причини виникнення іредентизму. Особливість передумов полягає у тому, що вони лише створюють ґрунт, на якому може виникнути іредентизм, але його поява залежить також від великої кількості інших чинників і причин. Саме такою передумовою є наявність розділених народів як об'єктивний і незаперечний історичний факт, адже відома формула «один народ – одна держава» є скоріше утопією, ніж реальністю. А. Семченков і Р. Бараш підкреслюють, що з історичної точки зору явище розділених народів не рідкість, навпаки, рідкістю є повна відповідність адміністративних і державних кордонів етнокультурним ареалам⁴. Розділеним є народ, частини якого перебувають у складі двох або більше сусідніх держав і які відокремлені між собою державними кордонами. Компактна локалізація груп розділеного народу зумовлює їхню територіальну близькість, а тому іредентистські наміри живляться згадкою про спільне історичне минуле і історичні зв'язки з «великою вітчизною». Причини і обставини, які призвели до виникнення розділених народів, – найрізноманітніші: війни,

¹ Fuzesi, J.C.E. (2006). *Explaining irredentism: the case of Hungary and its transborder minorities in Romania and Slovakia*: A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of PhD in Government. London School of Economics and Political Science: University of London. <<http://etheses.lse.ac.uk/id/eprint/2935>> (2018, March, 04).

² Явір, В.А. (2018). *Етнополітична інтеграція та дезінтеграція у сучасному світі: політико-правовий концепт*: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук. Київ, 7.

³ Fuzesi, J.C.E. (2006). *Explaining irredentism: the case of Hungary and its transborder minorities in Romania and Slovakia*: A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of PhD in Government. London School of Economics and Political Science: University of London. <<http://etheses.lse.ac.uk/id/eprint/2935>> (2018, March, 04).

⁴ Семченков, А.С., Бараш, Р.Э. (2009). Проблема разделенных народов в контексте трансформации мирового политического пространства. *Политическая наука*, 1, 137.

агресії, розпад держави, міжкланові, групові, релігійні та інші конфлікти, вимушена міграція тощо¹. Найчастіше історичні передумови пов'язані зі зміною політико-територіального устрою суспільств внаслідок територіальних завоювань і змін державних кордонів як результату укладення міжнародних договорів. Фактично явище розділеності народів існує з тих пір, коли виникла держава як політична організація суспільства, адже постійна боротьба за територію спричиняла неспівпадіння етнічних ареалів і державних кордонів. Проте тривалий час як такої проблеми розділеності не існувало, адже факт розділеності не усвідомлювався народами. Локальна (територіальна) ідентифікація індивіда з конкретним місцем проживання (селом чи містом) тривалий час була домінуючою. Проблема розділеності виникла тільки у XIX столітті, у період активізації національно-визвольних змагань, зростання рівня національної свідомості і формування національних держав.

Історична доля багатьох народів полягала у відсутності власної державності, а внаслідок територіальних завоювань такі народи опинялися у складі інших держав. В європейських суспільних науках існує спеціальний термін «недержавний народ» або «неісторичний народ» для позначення народу, який ніколи не мав власної державності або в ході історичного розвитку не міг захистити свою державу під впливом зовнішньої загрози, внаслідок чого періоди бездержавності були більш тривалими, аніж життя у власному політичному організмі. Прикладом може бути курдський народ, який вже довгий час веде боротьбу за утворення власної держави, але зараз розділений кордонами аж чотирьох політичних утворень. Але «недержавність» не є тавром, і в ході національно-визвольних змагань такий народ може сконцентрувати зусилля заради створення власної держави. Зокрема, до недержавних народів у XIX столітті відносили й українців, але національно-визвольні змагання на початку XX століття призвели до утворення на теренах України незалежних УНР і ЗУНР.

Зміна кордонів внаслідок укладення міждержавних територіальних договорів – ще одна причина появи розділених народів. Причому процедура делімітації, як правило, практично завжди залежала від волі найбільш впливових держав. Прикладом може слугувати переформатування Європи після Першої світової війни, коли політичні міркування держав-переможниць не враховували етноісторичних чинників, внаслідок чого державні кордони не співпадали з етнічними ареалами, і у нових політичних одиницях виникла проблема національних меншин, які почали орієнтуватися на споріднену державу. Доцільно навести влучний вислів Я. Верменич про те, що кордони – це майже завжди «шрами історії», які мають здатність до роз'ятрення за несприятливих умов². Очевидно, саме так сприймають кордони своєї державі угорці, які є розділеним народом з часу розпаду Австро-Угорської імперії. Недаремно існують поняття «тріанонський синдром» або «тріанонська травма», що до сьогодні засвідчує болюче сприйняття угорським етносом стану своєї розділеності. Утім, після укладення Тріанонського договору загострилася проблема розділеності і інших народів Балканського півострову, що ще більше збурило цей регіон.

На особливу увагу заслуговує процес появи розділених народів у Європі. Становлення держав-націй у Європі є продуктом тривалого історичного розвитку: воно почалося в епоху Нового часу, але більш активно процеси грецького, італійського, німецького, французького націотворення відбувалися вже у XIX столітті. Поява феномену розділеності народів у Європі якраз і пов'язана з проблемою оконтурювання нових держав, яка, проте, відіграла різну роль у житті різних європейських народів. Як зазначає І. Бусигіна, для формування єдиної Франції проблема розділеності ніколи не була центральною: майже всі кордони з'явилися «по факту» і були загальновизнані³, тобто Франція одразу формувалася як національна держава. Для Німеччини ж, навпаки, ця проблема виявилася дуже актуальною, проявившись у вигляді тривалого існування кількох німецьких держав. Велику роль у появі феномену розділеності відіграли міста як центри розвитку капіталізму, які були політично автономними та виступали центрами князівств і королівств. Прагнення зберегти свою автономію виявилось досить сильним, тому ці територіальні утворення перешкоджали формуванню великих територіальних систем (національних держав).

¹ Разделённость этноса: концепции, проблемы, подходы (2000). *Латинская Америка*, 6, 63.

² Верменич, Я.В. (2015). Донбас у контексті теорій порубіжжя: соціогуманітарний аналіз. *Український історичний журнал*, 1(520), 110.

³ Бусыгина, И.М. (2006). *Политическая регионалистика: учебное пособие*. Москва: МГИМО; РОССПЭН, 17.

Сильні німецькі князівства розвивалися за власним сценарієм, поки у другій половині XIX століття не почався процес їх об'єднання.

Оскільки процес динамічного політичного структурування суспільств не зупиняється й досі, феномен розділеності народів переходить у розряд постійного явища. Утворення нових політичних одиниць внаслідок розпаду великих державних утворень постійно актуалізує проблему розділеності. Наприклад, в СРСР цієї проблеми не існувало, але з його зникненням з політичної карти світу частини одного етносу опинилися по різні боки кордонів у новоутворених державах. Саме цей факт обумовлює посилений інтерес з боку вищого політикуму Російської Федерації до життя споріднених груп за кордоном, який у підсумку призвів до анексування українського Криму у 2014 році.

З позицій органіцизму етнос можна розглядати як своєрідний соціальний організм, наділений колективною пам'яттю та волею, тож характеристики, які об'єднують членів етносу в одну спільноту, в умовах розділеності не зникають. Залишається спільна ідентичність, яка досить стабільна і важко піддається трансформації. За своєю природою це групова (колективна) ідентичність, і, відповідно, що в силу певних обставин вона може обумовити тяжіння до об'єднання етносу не тільки в ментальному плані, але й реально – у фізичному просторі. Досить популярна у сучасному суспільствознавстві проблема рубіжності дозволяє розглядати етнічну групу як спільноту, для якої характерна спільна ідентичність; кожен представник етносу усвідомлює себе як частину спільноти, як одного з «нас». Якщо є «ми», то інші етноси – це «вони», тож неминуче виникає явище культурної дистанції. О. Кривицька зауважує, що опозиція «ми»/«вони» є головним параметром у соціокультурних ареалах порубіжжя. Ставлення до інших як до «чужинців» означає наявність кордонів, які втілені в цінностях, способах поведінки, традиціях, ментальних матрицях. Але, на думку дослідниці, «чіткою демаркаційною лінією етнічний кордон стає за умов «накладання» культурних відмінностей на історичні, ідейно-політичні, конфесійні та лінгвістичні матриці розвитку спільнот»¹.

Слід зауважити, що у формуванні іредентистської стратегії меншин і споріднених держав важливу роль відіграють культурні чинники, серед яких мова, звичаї, традиції, спільні уявлення про історичне минуле і релігія. Український вчений В. Старосольський вважав, що за певних умов саме культурний чинник дозволяє зв'язати в єдине націю, яка роз'єднана великою кількістю держав². В аналітичній записці Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України «Етнополітична безпека України: політико-правові механізми протидії етнополітичній дезінтеграції держави» (2015 р.) зазначено, що «мова є найбільш показовим та ефективним індикатором приналежності до етнічної групи, конкуренцію якому може скласти лише віросповідання, але не кровно-біологічні ознаки»³. Важливе значення мовного чинника для обґрунтування іредентистських гасел засвідчує італійський іредентизм у XIX ст.; у програмних засадах політичних партій, які проголошували іредентистські гасла, чітко простежувалося прагнення приєднати до Італії всі суміжні землі з населенням, яке розмовляло італійською мовою. Власне, мовний чинник відіграє вагомий роль і у російській іредентистській політиці, адже керівництво Російської Федерації до співвітчизників, яких треба захищати, відносить не тільки етнічних росіян, але й російськомовних. Як зазначає М. Кармазіна, одним із засобів впливу зарубіжних держав на політичну свідомість громадян України є своєрідне «перевизначення» понять і категорій, як це сталося з «руським миром», до якого почали залучати усіх, хто володіє російською⁴.

Політика іредентизму базується на спільному сприйнятті історичного минулого іредентистською державою і спорідненою групою, тож великий вплив на формування іредентистського світогляду роблять історики. Наприклад, російські науковці проводять думку про російський народ як розділений, українські землі як території, підвладні Росії, а український народ –

¹ Кривицька, О. (2015). Дихотомія «свій»/«чужий» у контексті теорій кордонів та порубіжжя. *Наукові записки ІПЕНД ім. І.Ф. Кураса*, 2(76), 205.

² Стряпко, І.О. (2014). Теорія нації Володимира Старосольського. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*, т. 22, вип. 24 (2), 192.

³ Горбатенко В.П. (керівник авт. кол.), Шемшученко Ю.С., Кресіна І.О., Стойко О.М. (2015). *Етнополітична безпека України: політико-правові механізми протидії етнополітичній дезінтеграції держави: наукова записка*. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 33.

⁴ Кармазіна, М. (2015). Громадянські ідентичності в Україні у контексті зовнішньополітичних впливів. *Між історією і політикою*. Київ: ІПЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 286-287.

як частину «русского народа». Ці тези втілюються у шкільних підручниках, тим самим у молодого покоління формується уявлення про те, що національний проект не буде повністю реалізований без приєднання необхідних територій і народів. Аналіз наповнення російських підручників здійснив український історик Ф. Турченко, який зауважив, що «складається враження, що усі країни, національні регіони і області, що входили до складу Російської імперії, – це не просто приєднані у свій час до неї країни з власною багатовіковою історією і власним етнічним складом, а власне – Росія»¹. Більше того, потрібне бачення історії транслюється і до закордонних споріднених груп через поширення наукової і публіцистичної літератури, вплив на освітню і культурну сфери регіону, у якому проживає споріднена група, а особливо завдяки ЗМІ.

Не менш вагома роль в політиці іредентизму відводиться релігійному чиннику, адже релігія є важливою умовою формування етносу. Цей чинник актуалізується у країнах, які знаходяться на так званих цивілізаційних розломах. Релігійні вірування, відмінні від тих, яких дотримується більшість населення поліетнічної держави, дозволяють етнічним меншинам більш успішно протистояти асиміляції. Найбільш стійкий спротив асиміляції дають саме етноконфесійні спільності². Наприклад, розкол у Косово поглиблюється тривалим релігійним протистоянням між православними сербами і албанцями-мусульманами, а у міждержавному вірмено-азербайджанському конфлікті щодо Нагорного Карабаху присутні глибокі протиріччя між вірменами-християнами і азербайджанцями-мусульманами.

Отже, саме наявність розділених народів є основною передумовою появи іредентизму. Але взаємодія груп розділеного народу цілком може здійснюватися у межах міжнародно-правових норм і не передбачати створення іредентистського проекту. Наприклад, у Больцанських рекомендаціях ОБСЄ (2008 р.) прописані форми взаємодії, серед яких надання привілеїв національним меншинам за кордоном (маються на увазі культурні і освітні можливості, пільги на поїздки, дозвіл на роботу і полегшений доступ до отримання віз); підтримка освіти за кордоном, підготовка вчителів, надання стипендій, підручників і шкільного обладнання; підтримка культурних, релігійних чи інших неурядових організацій за умови дотримання законодавства і за згоди держави, у якій зареєстровані й діють ці організації; транскордонне мовлення, крім передач з використанням мови ворожнечі, і тих, які підбурюють до насильства, расизму чи дискримінації мовлення³.

Отже, чи оформиться в дійсності іредентистський рух, залежить від комплексу інших причин. Історія показує, що не всі розділені народи формують іредентистські рухи, очевидно, для цього мають виникнути певні причини, які будуть сильно зачіпати самопочуття представників розділеного народу та стимулювати їх до вибору об'єднавчої стратегії. Такі причини пов'язуються з політичними, соціально-економічними і культурними процесами, у які виявляється втягнутим розділений народ. На думку Є. Рябініна, причини, які можуть прискорити процеси іредентизму, такі: етнічне пригнічення з боку центральної влади; соціально-економічні інтереси держави етнічної більшості, які спрямовані на можливість отримання найкращих економічних показників; реалізація державою етнічної більшості проекту «великої держави»; втручання впливових акторів міжнародних відносин на переформатування регіону, наприклад, створення незалежного Курдистану, створення нового Близького Сходу чи нової Центральної Азії; розпад держави (СРСР, Югославія) та намагання етнічної групи приєднатися до країни етнічної більшості (БіГ, Косово, Нагірний Карабах, Придністров'я)⁴.

На нашу думку, основні причини політичного характеру пов'язані з діями іредентистської держави, яка найчастіше й ініціює іредентистську стратегію. Поява іредентистських планів обумовлена впливом націоналізму як ідеології, яка створює ідейну основу для національно-визвольних рухів або обґрунтовує іредентистський вектор зовнішньої політики держави. Тоді

¹ Шаповал, Ю. (заг. ред.) (2013). *Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід*. Київ: ПІЕНД, 424.

² Б. Попов, В. Піддубний, Л. Шкляр, С. Здіорук та ін. (1993). *Етнос і соціум*. Київ: Наукова думка, 96.

³ The Bolzano/Bozen Recommendations on National Minorities in Inter-State Relations & Explanatory Note June 2008 (2008). *Organization for Security and Co-operation in Europe*. <<https://www.osce.org/hcnm/bolzano-bozen-recommendations?download=true>> (2018, March, 04).

⁴ Рябінін, Є. (2014). Поняття та типологія іредентизму: теоретичний аспект. *Актуальні проблеми науки та освіти: збірник матеріалів XVI підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ*. Маріуполь: МДУ, 407.

націоналізм проявляється саме як культурний (етнічний). Однак іредентистська зовнішня політика може проводитися у тих державах, які формують політичну націю і де розвивається громадянський (державний) націоналізм. Як показує практика багатонаціональної Росії, у цьому випадку практично не звертається увага на інші етноси, які всередині держави можуть мати досить низький соціально-економічний статус, оскільки держава послідовно проводить ідею збирання груп титульного етносу – російського народу як розділеного, хоча у той же час у партійній риторичі ЛДПР досить пафосно звучать слова про «Русский дом», у якому гарантується успішний розвиток для всіх народів Російської Федерації.

Слід звернути увагу на неодмінно присутню в іредентистській риторичі тезу про захист інтересів споріднених етнічних груп за кордоном. Якщо форми захисту не порушують законодавство держави, у якій проживають етнічні групи, вони цілком виправдані. З іншого боку, як зазначає О. Транка, іредентистські претензії стосовно території іншої держави можуть виправдовуватися необхідністю захистити виживання спорідненої етнічної групи¹, тобто проголошення гасла захисту споріднених груп є своєрідною формою легітимації територіальних претензій. У цьому контексті доцільно навести типологію іредентизму, запропоновану Дж. Ландау, який пов'язує іредентизм з політичним курсом держави і виділяє два його різновиди: поміркований, метою якого є захист етнічно спорідненого населення від асиміляції і дискримінації, та радикальний, спрямований на приєднання (анексію) територій, на яких проживають споріднені групи². Фактично мова йде про два варіанти політики іредентизму – «м'який» і «жорсткий». Однак межа між ними нечітка, і у випадку радикалізації суспільних настроїв в іредентистській державі можлива переорієнтація на експансіонізм. Саме тому держава, у якій проживає іредента, повинна контролювати форми взаємодії споріднених держав і споріднених груп, аби вони залишалися у прийнятних правових рамках.

Ще одна причина виникнення іредентизму пов'язана з формуванням в іредентистській державі проекту відродження «Великої держави», який полягає у відновленні контролю над територіями, що раніше входили до складу великого державного утворення. У цьому випадку етнічний компонент стає другорядним, а на перше місце виходить територіальний чинник. Як правило, цю ідею підтримують радикальні націоналістичні політичні сили, але у випадку їх перемоги на виборах вона буде впроваджуватися в життя. Великодержавницька ідея відіграє надзвичайно важливу роль в реалізації політики іредентизму, стимулюючи державу до застосування різних засобів заради приєднання територій, що визнаються «незвільненими». Нині існують ідеї «Великої Албанії», «Великої Румунії», «Великої Угорщини», «Великої Сербії», а великодержавницька ідея у Російській Федерації є багатоаспектною, адже втілюється в кількох концепціях: «русского мира», «захисту співвітчизників за кордоном», «російського народу як розділеного» та інших.

Поліетнічна держава може стимулювати виникнення іредентистських настроїв з боку меншин-іредент у випадку ігнорування їх інтересів та дискримінації у різних сферах суспільного життя. Врахування етнонаціонального фактору у внутрішній політиці держави є важливим чинником легітимності державної влади, тож держава зацікавлена у проведенні ефективної етнополітики. Д. Ягсиоглу зауважує, що мета держав-націй – формувати і підтримувати одну націю в одній країні, довести всіх членів однієї національної чи етнічної групи в єдину політичну структуру і асимілювати або інтегрувати інших³. Варіантів співіснування меншини і держави безліч, починаючи від повної асиміляції до надання автономного статусу. Причому обидва ці варіанти можуть влаштовувати меншину, навіть асиміляція може не викликати спротиву, як це сталося з поляками у Німеччині. Неефективна етнополітика призводить до того, що меншини, маючи низький політичний, економічний чи культурний статус, починають орієнтуватися на сусідню державу.

Вірогідність появи іредентистських настроїв у поліетнічній державі посилюється в умовах політичної нестабільності, кризи та/або низьких темпів розвитку національної економіки. Цю тезу

¹ Tranca, O. (2006). La diffusion des conflits ethniques: une approche dyadique. *Études internationales*, vol. 37, n. 4, 508.

² Landau, J.M. (1995). *Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation*. Bloomington: Indiana University Press.

³ Yagcioglu, D. (1996). *Irredentism: An Inevitable Tendency of Ethnic Nationalism*. <http://www.academia.edu/1029408/Irredentism_An_Inevitable_Tendency_of_Ethnic_Nationalism> (2017, July, 13).

підтверджує той факт, що активізація іредентистських рухів у країнах Південно-Східної Європи відбулася саме на початку 1990-х років, коли з політичної карти зникали одні держави і з'являлися нові. Новоутворені держави стикалися з проблемами оптимізації політичної системи, переформатування економічного простору, вирішення міжетнічних проблем, а паралельно з цим якраз і відбувався процес відродження великодержавницьких ідей у сусідніх державах і виникнення іредентистських прагнень у представників національних меншин.

На нашу думку, саме причини політичного характеру є основними, а економічні і культурні обставини лише доповнюють політичні, адже іредентизм – це завжди певний політичний проект, який має ідеологів, очільників і виконавців. Саме політичні лідери, які переймаються метою приєднати споріднені групи до складу іредентистської держави, вирішують, до яких саме культурних чинників варто апелювати у процесі проведення політики іредентизму: можливо, буде робитися наголос на мові або ж на спільному історичному минулому, або ж настійно проводиться думка про ущемлення прав споріднених груп (яке, до речі, може бути реальним або вигаданим). До того ж кожен окремий випадок іредентизму може базуватися на особливих причинах, як, наприклад «курдський стиль іредентизму» пов'язує з правом на самовизначення, саме тому національно-визвольні змагання курдського народу викликають розуміння і підтримку з боку міжнародної спільноти.

Таким чином, історичні передумови появи іредентизму пов'язані з фактом існування розділених народів. Сучасна система міжнародного права закріплює прийнятні форми відносин між спорідненими групами, але у будь-якій «материнській», спорідненій державі може виникнути іредентистський проект, якщо під приводом захисту інтересів споріднених груп ця держава починає проявляти посилену зацікавленість у добробуті меншин. У поміркованому варіанті іредентизм виступає як захист меншини від дискримінації, а у радикальному – як анексування території. Ідея «Великої держави» живить політику іредентизму і надає їй більш радикального спрямування. У цілому ж увесь комплекс причин політичного, економічного і культурного характеру створює підстави для виникнення іредентизму, що можна побачити вже на прикладі перших іредентистських рухів в Італії, Греції й Німеччині у XIX ст. Безумовно, кожен окремий випадок іредентизму характеризується власною специфікою, що й актуалізує проведення подальших досліджень з метою з'ясування підстав, на яких виникають сучасні іредентистські проекти.

References:

1. Busygina, I.M. (2006). *Politicheskaja regionalistika: uchebnoe posobie* [Political regionalistics: study guide]. Moscow: MGIMO; ROSSPJeN [in Russian].
2. *Etnopolitychna bezpeka Ukrayiny: polityko-pravovi mexanizmy protydyi etnopolitychnij dezintegracij derzhav` : naukova zapyska* (2015) [Ethnopolitical security of Ukraine: political and legal mechanisms of counteraction to the political disintegration of the state: a scientific note]. Gorbatenko V.P. (kerivny`k avt. kol.), Shemshuchenko Yu.S., Kresina I.O., Stojko O.M. Kyiv: Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koreczkogo NAN Ukrayiny [in Ukrainian].
3. Popov, B., Piddubnyj, V., Shklyar, L., Zdioruk, S. ta in. (1993). *Etnos i socium* [Ethnos and society]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
4. Fuzesi, J.C.E. (2006). *Explaining irredentism: the case of Hungary and its transborder minorities in Romania and Slovakia*: A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of PhD in Government. London School of Economics and Political Science: University of London. <<http://etheses.lse.ac.uk/id/eprint/2935>>. (2018, March, 04) [in English].
5. Karmazina, M. (2015). Gromadyanski identychnosti v Ukrayini u konteksti zovnishnopolitychnyx vplyviv [Civic identities in Ukraine in the context of foreign policy influences]. *Mizh istoriyeyu i politykoyu* [Between history and politics]. Kyiv: IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrayiny, 262-290 [in Ukrainian].
6. Kryvyeczka, O. (2015). Dy`xotomiya «svij»/«chuzhy`j» u konteksti teorij kordoniv ta porubizhzhya [The dichotomy of «his» / «alien» at the context of theories of borders and borderlands]. *Naukovi zapysky IPIEND im. I.F. Kurasa* [Scientific notes of the I.F.Kuras Institute of political and ethnic studies], no. 2(76), 196-208. [in Ukrainian].
7. Shapoval, Yu. (red.) (2013). *Kultura istorychnoyi pamyati: yevropejskyj ta ukrayinskyj dosvid* [The culture of historical memory: European and Ukrainian experience]. Kyiv: IPIEND [in Ukrainian].
8. Landau, J.M. (1995). *Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation*. Bloomington: Indiana University Press [in English].
9. Razdeljonnost' jetnosa: koncepcii, problemy, podhody [Separation of the ethnos: concepts, problems, approaches]. *Latinskaja Amerika* [Latin America], no. 6, 58-67. [in Russian].
10. Ryabinin, Ye. (2014). Ponyattya ta typologiya iredentyzmu: teoretichnyj aspekt [The concept and typology

- of irredentism: the theoretical aspect]. *Aktualni problemy nauky ta osvity: zbirnyk materialiv XVI pidsumkovoyi naukovo-praktychnoyi konferenciyi vykladachiv MDU* [Actual problems of science and education: a collection of materials of the XVII final scientific-practical conference of teachers (Mariupol State University)]. Mariupol: MDU, 405-408 [in Ukrainian].
11. Saideman, S.M., Ayres, Y.R. (2000). Determining the Causes of Irredentism: Logit Analyses of Minorities of Risk Data from the 1980s and 1990s. *The Journal of Politics*, vol. 62, no. 4, 1126-1144. [in English].
 12. Semchenkov, A.S., Barash, R.Je. (2009). Problema razdelennyh narodov v kontekste transformacii mirovogo politicheskogo prostranstva [The problem of separated nations in the context of the transformation of the world political space]. *Politicheskaja nauka* [Political science], no. 1, 137-167 [in Russian].
 13. Stryapko, I.O. (2014). Teoriya nacyi Volodymyra Starosolskogo [Nation theory by Volodymyr Starosolskyj]. *Visnyk Dnipropetrovskogo universy'tetu. Seriya: Filosofiya. Sociologiya. Politologiya* [Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: Philosophy, Sociology, Political science], vol. 22, issua 24 (2), 190-197. [in Ukrainian].
 14. The Bolzano/Bozen Recommendations on National Minorities in Inter-State Relations & Explanatory Note June 2008 (2008). *Organization for Security and Co-operation in Europe*. <<https://www.osce.org/hcnm/bolzano-bozen-recommendations?download=true>> (2018, March, 04) [in English].
 15. Tranca, O. (2006). La diffusion des conflits ethniques: une approche dyadique [Diffusion of ethnic conflicts: a dyadic approach]. *Études internationales* [International Studies], vol. 37, n. 4, 501-524 [in French].
 16. Vermenych, Ya.V. (2015). Donbas u konteksti teorij porubizhzhya: sociogumanitarny`j analiz [Donbas in the Context of Borderlands Theories: Socio-Humanitarian Analysis]. *Ukrayinskyj istorychnyj zhurnal* [Ukrainian Historical Journal], no. 1(520), 108-134. [in Ukrainian].
 17. Yagcioglu, D. (1996). *Irredentism: An Inevitable Tendency of Ethnic Nationalism*. <http://www.academia.edu/1029408/Irredentism_An_Inevitable_Tendency_of_Ethnic_Nationalism> (2017, July, 13) [in English].
 18. Yavir, V.A. (2018). *Etnopolity`chna integraciya ta dezintegraciya u suchasnomu sviti: polity`ko-pravovy`j koncept*: Special`nist` 23.00.05 – etnopolitologiya ta etnoderzhavoznavstvo: avtoreferat dy`sertaciyi na zdobuttya naukovogo stupenya doktora polity`chny`x nauk. Instytut derzhavy i prava im. V.M. Korets`koho NAN Ukrayiny [Ethnopolitical integration and disintegration in the modern world: a political and legal concept: Speciality 23.00.05 – ethnopolitics and ethnic-state studies. Thesis to obtain the scientific degree of Doctor of political science. Institute of State and Law. V.M. Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].